

## RECENZÍÓK

## „Ő császári felsége legkegyelmesebb parancsára” – országgyűlési jelentések a 18. század első feléből

Auf Ihrer Kaiserlichen Majestät allergnädigsten Befehl. Hofrat Johann Georg von Mannagettas Berichte über den ungarischen Landtag, 1722–1723 und 1728–1729. Forgó, András. Wien, Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2021. 218 p. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien Bd. XX.)<sup>1</sup>

Közismert tény, hogy közvetlenül a Rákóczi-szabadságharcot követő közel két évtizedben összehívott magyar rendi országgyűléseken, III. Károly király uralkodásának első felében többek között a Magyar Királyság közigazgatásnak, bírósági intézményrendszerének megreformálását, a katolikusok és a protestánsok közötti vallási viszályok mérséklését, illetve a felekezetek közötti viszony kiegyenlítését, továbbá a magyar rendek megadóztatását, Magyarország adóterheinek a növelését tűzték ki célul. A reformjavaslatok kidolgozása véget az 1712–1715. évi országgyűlés által kiküldött Rendszeres Bizottság munkálatai, sem pedig az 1721-ben Pestre összehívott vegyes bizottság tevékenysége nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, különös tekintettel a papság megadóztatására, az ország adójának emelésére vonatkozó tárgyalásokra, így a vegyes bizottság öt hónapi ülés után eredménytelenül fejezte be működését. Némi eredményt egyrészt az igazságszolgáltatás átszervezésére, másrészt a politikai, hadi, gazdasági és a közigazgatás javítására kiküldött bizottságok mutathattak fel. Az uralkodó még egy kísérletet tett a vallásügy rendezése kérdésében: 1722-ben értekezletet hívott össze ebben az ügyben Pozsonyba, de az, mivel az ellentétek még erősebben kiéleződtek, eredmény nélkül fejezte be rövid életű működését.

Ebben a helyzetben hirdette meg hét évi szünetet követően a király 1722. május 1-jén, ugyanazon év június 20-ára az országgyűlést, melyen a király és udvara részint a *Systematica Commissio* tevékenysége folyamán kidolgozott reformjavasla-

<sup>1</sup> Ő császári felsége legkegyesebb parancsára. Johann Georg Mannagetta udvari tanácsos jelentései az 1722–1723. és az 1728–1729. évi magyar országgyűlésről. Forgó András. Bécs, 2021. 218 p.

tokat kívánta megvitatásra a diéta elé előterjeszteni, részint pedig a magyar rendek által az előző országgyűlésen elutasított, illetve feltételekhez kötött, az uralkodóház számára szerfelett fontos ügynek szerette volna a magyar rendeket megnyerni, nevezetesen a trónörökösödés kiterjesztésére a Habsburg-dinasztia női ágára. A rendek, bár kinyilvánították készségüket a leányági örökösödés elfogadására, de hangsúlyozták, hogy miután Magyarország engedményt tesz, azt az uralkodóház is megfelelően viszonzza. S ezt a viszonzást elsősorban ahhoz a feltételhez kötötték, mennyivel fognak a Habsburg Monarchia többi országai és tartományai a Magyar Királyság védelméhez hozzájárulni, továbbá kérték, hogy az országban a dinasztianak az a tagja uralkodjon, aki az osztrák és a cseh örökös tartományokat, és a spanyol birodalomból megmaradó részt fogja bírni. Feltételül szabták továbbá, hogy miután az említett országok és tartományok feloszthatatlanul együvé fognak tartozni, tisztázzák egymáshoz való jogviszonyukat, és gondoskodjanak arról, miszerint az esetleg kiskorú leányörökös nevében Magyarországon ne idegenek, hanem maga a nádor kormányozzon. Végül pedig ragaszkodtak ahhoz, hogy a nőutód a maga és utódai nevében köteles legyen hitlevelet kiadni, azzal az ígérettel, miszerint Magyarországot mindenkor saját törvényei és szokásai, nem pedig az örökös tartományok mintájára fogják kormányozni.

1720-ban III. Károly rendeletileg közölte a Pragmatica Sanctió-t Alsó-Ausztria és Szilézia rendeivel, amelyek azt hódoló tisztelettel tudomásul vették. Ezt megelőzően a horvát rendek még 1712-ben elfogadták azt, az Erdélyi Fejedelemségben pedig az 1722. február 19-ikére Szebenbe összehívott országgyűlés március 30-án fogadta el a nőági örökösödést. A király és udvara elérkezettnek látta az időt, hogy a monarchiában a Magyar Királyság is hozzájáruljon a *Pragmatica Sanctio* elfogadásához. A diétai meghívóban csak homályos szavakban történt utalás az országgyűlés tulajdonképpeni céljára. Ugyanis az udvar azt akarta, hogy ne a bécsi kormányzat kérje, hanem a magyar rendek önként szavazzák meg a nőági örökösödést. Ennek a szándéknak a megvalósításában Bécs már jóval az országgyűlés megkezdése előtt megkezdte a puhatolózást, az egyeztetést a magyar világi és egyházi főméltóságokkal: úgymint a nádorral, a kalocsai érsekkel, Károlyi Sándorral, Esterházy Imre zágrábi püspökkel, Erdődy László Ádám alkancellárral és nyitrai püspökkel stb. Az újból összehívott *Systematica Commissió*ban pedig Johann Georg von Mannagetta valóságos udvari és konferenciatanácsos, az Osztrák Udvari Kancellária titkos tanácsosa, a felső-ausztriai örökös tartományok referendáriusa igyekezett közvetítő szerepével a rendeket az újításoknak és a reformjavaslatoknak, valamint a *Pragmatica Sanctio* elfogadásának megnyerni. Hogy mind ezt miképpen sikerült az udvarnak – nem kis mértékben Mannagetta hathatós közreműködésének eredményeképpen – elérnie, azt híven tükrözik Mannagettának az országgyűlés üléseiről, tárgyalásairól túlnyomórészt a bécsi Udvari Kancellária elnökéhez, Philipp Ludwig von Sinzendorfhoz küldött levelei-jelentései,

amelyeknek a közreadása Forgó András, a Pécsi Tudományegyetem Újkortörténeti Tanszékének habilitált egyetemi docense, a 18. századi magyar és európai történelem jeles és elismert kutatója alapos, a régi és a legújabb tudományos kutatásokra (köztük a sajátjaira) épülő gondos munkájának köszönhető.

Forgó András, a forráskiadvány elé írt bevezető tanulmányában Mannagetta országgyűlési ténykedésének jobb megértése végett (is) felvázolja az udvari tanácsosnak részint a diéta előkészítésében, nevezetesen a már fent többször említett Rendszeres Bizottság munkálataiban játszott szerepét, azokat az erőfeszítéseit és eredményes tárgyalásait, amelyeket az udvar érdekeit szem előtt tartva a magyar politikai élet legjelentősebb főrendi képviselőivel folytatott, különös tekintettel a *Pragmatica Sanctio* elfogadtatására, a Királyi Magyar Helytartótanács felállítására, a legfelső magyarországi bírósági hatóságok (a négy kerületi tábla) létrehozására, egyáltalában a magyar jogszolgáltatás modern átszervezésére, a jobbágság helyzetének állami szabályozására. Elévülhetetlen érdemeit az 1722–1723. évi diéta befejezését követően részint a király, részint pedig a magyar rendek méltó elismeréssel honorálták: az előbbi azzal, hogy Mannagettát az udvari titkos tanácsosainak sorába emelte, az utóbbiak pedig azzal, hogy a magyarországi indigenátus főnemesek közé választották (lásd erről az 1723. évi 128. törvénycikket).

A Rendszeres Bizottság által előterjesztett javaslatok közül, miként az Mannagetta jelentéseiből is kiviláglik, a rendi ellenzék mind az alsó-, mind pedig a felsőtáblán a Helytartótanács létrehozásának tervét különösen nagy ellenszenvvel fogadta, mivel abban saját rendi jogkörének a korlátozását vélte felfedezni. Hasonlóképpen ellenezte a rendek egy része a kerületi táblák felállítását is, és csak az uralkodó erélyes fellépésének volt köszönhető annak keresztülvitele. Még nagyobb vitákat gerjesztett az adóügy, különösen az a kérdés, mit tekintsenek az adó alapjának. Az udvar azt kívánta, hogy a jobbágyok földjét, a rendek, hogy azok személyét tekintsék annak. Az udvar elképzelése szerint a jobbágyi birtokon lakó nemesek is tartoztak volna adóval, amit a rendek mindenképpen meg akartak akadályozni. Érdekes módon az ország területi integritása kérdésének, mint az egyik alapvető rendi sérelemnek a tárgyalása nem érhető kellő súllyal tetten Mannagetta jelentéseiben. Nem kaptak kellő hangsúlyt a protestánsokat ért sérelmek sem, amelyeket pedig a gravamenek jegyzékét összeállító bizottság kellő hangsúllyal terjesztett a diéta elé, de a katolikus többség nem tartotta szükségesnek felvenni a megvitandó problémák közé. Ismételten III. Károlynak kellett közbelépnie és a diéta idején a vármegyékhez kibocsátott rendeletében megtiltotta a protestánsok zaklatását, amely a katolikus püspöki kar heves ellenállását váltotta ki. Mindazonáltal a diéta mégis pozitív eredményekkel zárult, hiszen a király a hozzá felterjesztett 145 törvényjavaslatból 129-et szentesített. Forgó András az 1722–23. évi országgyűlés főbb eredményeit taglalva Mannagetta jelentéseivel és a történeti kutatásokkal összhangban arra a következtésre jut, hogy jöllehet az

udvar által elvárt reformok egy részét a diétai rendi opposíció ellenállása miatt nem lehetett keresztülvinni, „mégis az országgyűlés előkészítő munkálatai nem voltak sikertelenek, mivel az előterjesztett javaslatok közül később több szervesen beépült az udvari politikába és az 1724 óta működő Helytartótanács közigazgatási tevékenységébe”. (xix. o.)

Az újabb országgyűlés összehívására a törvény szerint 1726-ban került volna sor, de azt az uralkodó és udvara az európai politikai helyzet miatt csak két évvel később, 1728. május 17-ikére hirdette meg. Az 1728–1729. évi országgyűlés elsősorban a heves adó- és vallásügyi viták miatt vált a kortársak és az utókor számára emlékezetessé. Az udvar az ország adóhozjárulását az előző diétához hasonlóan növelni kívánta, felvetette ismételten az adóalap kérdését, amit a rendek határozottan elutasítottak.

Forgó András a szakirodalom álláspontjával összhangban megállapította, hogy az 1728–29. évi diéta fordulópontot jelentett az országgyűlések történetében. Tudniillik az a „vallási rendiség” utolsó felvonásaként-megnyilvánulásaként értékelhető, a következő diétákon a rendek politikájában már nem a vallási ellentétekre, hanem a rendi alkotmány és a honi törvények és jogszokások védelmére helyeződött a hangsúly.

A bevezetővel kapcsolatos gondolatok és észrevételek után nézzük most már konkrétan Mannagettának a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv „Ungarische Akten” című fondjában, illetve annak „Allgemeine Akten” és „Comitalia” című alfondjaiban található jelentéseit. Ezeknek egy része, különösen a *Pragmatica Sanctio* elfogadásával-elfogadtatásával kapcsolatos beszámoló – mint arra Forgó András is felhívja a figyelmet – nem ismeretlenek az osztrák és a magyar történetírás számára. Teljes egészében azonban most kerültek először közlésre. Mannagetta az 1722–1723. évi országgyűlésről, illetve az azt megelőző Rendszeres bizottsági ülésekről (1722. április 16. és 1723. október 23. között) összesen 79 levélben tudósította az említett udvari főkancellárt, von Sinzendorfot, továbbá a diétára delegált királyi biztosokat (Gundaker Thomas von Starhemberg és Franz Ferdinand von Kinsky). Mannagetta leveleiben túlnyomórészt a bizottsági üléseken megvitattott javaslatokról és a korábban már említett országgyűlési tárgyakról, tárgyalásokról és eseményekről (reformjavaslatok, a Helytartótanács létrehozása, négy bírósági kerületi tábla felállítása, illetve jogszolgáltatási reformok, a rendi sérelmek taglalása, az adó- és vallásügyi kérdések vitái) számolt be. Mindezekon kívül érdekes információkkal szolgál a királyi személynök (Horváth-Simonchich János) és a kalocsai érsek (Csáky Imre) betegségéről és gyógyulásásáról, a magyar országos világi és egyházi méltóságokkal rendszeresen folytatott konzultációiról, továbbá olyan témákról, mint például a Pálffy Miklós nádor és egy köznemes közötti viszályról stb.

Erről a diétáról Pozsonyból és Bécsből tájékoztatta összesen 27 levélben (1728. szeptember 3.–1729. szeptember 1.) részben az udvari főkancellárt, részben az uralkodót és a diétára kiküldött két királyi biztost (Johann Hermann Franz von Nesselrode és Franz Ferdinand von Kinsky). Nem tartózkodott ugyanis rendszeresen Pozsonyban, többször visszautazott a császárvárosba, ahol többször részt vett az ún. miniszteriális konferenciákon. Beszámolóiban elsősorban a diétán a rendek körében nagy felháborodást kiváltó újabb adóügyi reform heves tárgyalásairól nyerhetünk információkat. Érdekes módon Mannagetta a katolikus és a protestáns rendek között a vallásügy (rendezésének) kérdésében kirobbant, szintén heves viszályokról mindössze egyetlen levélben tudósított. Nem foglalkozott jelentéseiben azokkal a gúnyos hangvételi röpiratokkal, melyek a diétán köröztek, amelyekben nemcsak a bécsi kormány minisztereit, de magát III. Károlyt is támadták; mégpedig olyan elítélő hangnemben, hogy az országgyűlésre küldött királyi biztosok (a király felháborodásában sem a diéta megnyitójára, sem annak bezárására nem ment el) azt javasolták: tűzzenek ki jutalmat a gúnyiratok szerzőinek felderítésére, a kézen forgó példányokat gyűjtessék össze és égessék el bitófa alatt.

Forgó András a német nyelvű forrásokat időrendi sorrendben adja közre, mindegyiket tartalmi regesztával ellátva. A szövegkritikai jegyzeteken kívül, több forrás- és szakirodalmi hivatkozás mellett – elsősorban a kútfőkben említésre kerülő személyek és helyek/helységek beazonosítása végett közli azok nevét, illetve elnevezését. A jegyzeteket mindegyik forrás esetében újraszámozva jelöli. A kötet végén részben forrás- és szakirodalom jegyzékkel szolgál, részben pedig minden egyes személyről bővebb terjedelmű életrajzokat olvashatunk. A tudományos követelményeknek minden tekintetben megfelelő, gondosan szerkesztett forráskiadványban publikált kútfők jelentősen gazdagítják a két országgyűlésről szóló eddigi ismereteinket, illetve a témában újabb kutatásokra ösztönöznek.

*Soós István*